

den oorlog aan; als de dajaksche strijders na zulk eene bekkeneelenjagt naar hun dorp terugkeeren, vergaderen zich al de vrouwen in de veranda's van hare ruime woningen, ligten hare armen op, dansen en springen op de zonderlingste manier, om hare vreugde over den goeden uitslag der onderneming uit te drukken.

Men plaatst eene ruwe tafel midden in het dorp, daar wordt een pas vermeesterd menschenhoofd op gezet, een cigar wordt tusschen de doode lippen gestoken, en dan wordt de geest van den vermoorde aangesproken; dien men verzoekt vriendelijk te zijn jegens hun stam en der hunnen te worden. Zij gelooven dat dit gebed verhoord en bijgevolg hun stam door elk zulk een intredende versterkt wordt.

Hoewel de moord door de dajaksche roovers tot eene deugd is verheven, zijn zij niet allen zonder natuurlijke liefde.

Alles wordt geacht van God te komen, dien zij Batara heeten; rampen en kwade dingen komen van booze geesten, die zij trachten te verzoenen met twee schotels gevuld met eten. Zij worden door de priesters aangeboden, die tevens een gebed doen dat deze geesten de rampen willen wegnemen.

In dit gedeelte van Borneo heeft de heer Brook uit Engeland eene zending begonnen. In het zuiden van dit eiland, dat onder de nederlandsche bezittingen behoort, arbeiden sedert eenige jaren duitsche zendelingen. Thans zijn daar acht werkzaam op de forten: Banjermassing, Kwala Kapoeas, Pangkoh en Mandomai, die te zamen 350 gedoopten tellen.

T. M. L.

WAARHEID EN WERKELIJKHEID DER BIJBELSCHER VERHALEN.

De waarheid verouderd niet.

De Bijbelsche verhalen komen niet slechts overeen met de gesteldheid van het land, den grond en het klimaat, zooals dat tot op den huidigen dag nog door de reizigers in het Oosten waargenomen wordt, maar voornamelijk met de leefwijze der hedendaagsche bewoners van Palestina, niet het minst van de Muselmansche Arabieren op de dorpen en in de woestijnen.

Om de kracht van bewijs, aan deze bewering ontleend, wél te vatten, moet men in aanmerking nemen, dat geheel de maatschappelijke toestand der bewoners van Palestina nog bijna in alles dezelfde is als vóór duizenden van jaren, en men krijgt onwillekeurig hiervan den indruk, wanneer men het land doorreist, kennis maakt met de bewoners en let op hunne gebruiken. Men gevoelt alsdan, dat men in het land der aartsvaders Abraham, Izaäk en Jakob is; men hoort meer dan ééne plaats noemen, waaraan eene historische herinnering van oud-Israël verbonden is; men ziet te Bethlehem den Christus Gods geboren, te Nazareth Hem opgevoed, in de Jordaan Hem gedoopt, het land Israëls Hem doorgaan leerende en goeddoende; in Gethsemané ziet men Hem lijden, op Golgotha sterven, uit het graf van Jozef opstaan, van den Olijfberg ten hemel varen; men wordt bepaald bij de plaats, waar de Apostelen met kracht uit de hoogte werden aangedaan, of bij hunne Evangelieverkondiging door het gansche land en al de landen van het Oosten, beginnende van Jerusalem; men blikk aan de onbeschrijfelijk treurige verwoesting, onvruchtbaarheid en onbewoondheid van het land, zooals dat letterlijk voorspeld is in de Bijbelsche oorkonden; m. é. w. men stelt zich dat alles aanschouwelijk voor, of, om mij zoo duidelijk mogelijk uit te drukken, men leest dat, niet zooals vroeger in een kunstboek door letteren, maar in het boek der natuur zelve door sprekende platen en afbeeldingen; men leeft daardoor in de Bijbelsche toestanden, zooals nooit te voren; en, beschenen door het licht der heldere Oosterzon, bedekt met Oostersche kleeding, ingewijd in de Oostersche gebruiken, verstaat men als van zelf (hoe kan het anders!) vele Oostersche uitdrukkingen en beelden veel beter dan door daarover meerdere geleerde boeken te lezen. Ook hier overtreft de aanschouwing verre weg de beschrijving.

't Is waar, bij alle reizigers in Palestina zijn deze indrukken niet even levendig, uit hoofde van de meerdere of mindere Bijbelsche kennis, en meestal ook zeer ongelijksortig, daar de orthodoxe of moderne Jood, de Mohamedaansche Arabier, de R. C. Frank of Italiaan, de Grieksche Rus, de Protestantsche Engelschman of Duitscher of Nederlander, een iegelijk van zijn verschillend en eigenaardig godsdienststandpunt, het land beschouwt en in verband brengt met de geschiedenis. Maar toch heb ik ervaren, dat zelfs een theoretisch-ongeloovig doctor

uit Amerika, met wien wij eenige dagen achtereen en caravane gereisd hebben (welk geweld de man zich ook aandeed, om bij de aanschouwing van Jaffa, van de vlakke van Saron, van het gebergte van Juda, van Jerusalem en Bethlehem in zijn ironisch ongelooft te volharden), den ouden Bijbel niet vergeten, of zich van den historischen draad der gewijde schrijvers losscheuren kon, waarin hij reeds, zooals hij ons zeide, op den schoot zijner moeder onderwezen was. Als bewijs hiervoor kan gelden dat hij, niettegenstaande zijne herhaalde aanvallen van bestrijding, een indruk van het land der verwoesting had, zooals van geen ander der wereld, en hij zelf ons te kennen gaf, dat hij sedert zijne officieele belijdenis in de Christelijke kerk niet zóó veel en zóó lang zich met de Bijbelsche geschiedenis onledig gehouden had. Van waar dit empirisch verschijnsel? Wanneer men toch ongelooft wil zijn en werkelijk is, waarom dan niet genégeerd, niet slechts alle Christelijk-historische indrukken en herinneringen, maar voor goed in den stroom der vergetelheid begraven? Het komt, dat der Geest, der stets verneint, wel alles ontkennen kan, maar niet in staat is, om alle sporen en teekens van vroegere indrukken of ideeën als met eene spons uit te wischen; want de Almachtige heeft daartoe te zichtbaar het merk zijner heilige heilsregering op Israëls land en volk geschreven, en te diep het werk zijner scheppingshand in het geheugen en vooral in de conscientie zijner redelijke schepselen ingedrukt.

Ter andere zijde moet ik evenwel doen opmerken, en wel omdat het Christelijk geloof even ver verwijderd is van het rationalistisch ongelooft als van het lichtgeloovig bijgeloof, dat voor den reiziger in het H. land veel van den indruk weggenomen wordt door de massa's vrome legenden en monniken-overleveringen, die men u met het geloovigste gezicht der wereld aan schier elke plaats mededeelt. Men is daardoor verplicht, bij elk verhaal, dat de dragoman of priester u geeft, de zeef der kritiek te gebruiken, ten einde het kaf der logen van het graan der waarheid te scheiden. Hoewel ook de Protestantsche zending Fisk beweert, dat hij, toen hij voor de eerste maal het graf zijns Heeren te Jerusalem bezocht, niet begon met angstvallig een onderzoek in te stellen, maar in een stemming zijnde, om zich te laten misleiden, zich aan zijn godsdienstig gevoel en aan de heiligste aandoeningen overgaf — zoo kan toch eene vrome legende, hoe schoon ook ontsponnen, op onze redelijken geest geen duurzaam stichtenden en heiligen indruk achterlaten, omdat haar het karakter en de grond der historiewaarheid faalt, evenmin als een geschilderd brood, hoe sierlijk ook aan ons oog zich vertoonende, het lichaam kan voeden dan alléén in de verbeelding, en zeer juist zegt een bekend reiziger 1) in Palestina:

„Het deed mij altijd goed aan het hart, als ik hooren mocht: hier in de buurt, hier in den omtrek is dit af dat gebeurd; maar als men zeide: op dit plekje, en men ging me dat wijzen met den vinger, of uitteekenen met een stok, en men viel er op de knieën, den grond kussende en me dringende om dát ook te doen — dan was al mijn genoegen vergald.”

Juist dezelfde gewaarwording had ik op nagenoeg alle gewijde plaatsen, voornamelijk bij de afwandeling van den zoogenoemden kruisweg en het bezoek van het zoogenoemde heilige graf. Wellicht is daarin zielkundig de oorzaak te zoeken, dat ik de plaatsen, die ons aangewezen werden, met groot verlangen betrad, maar onvoldaan verliet, alléén enkele uitgezonderd, met name den Olijfborg, waar al de snaren mijns gevoels van aandoening trilden, van wege het prachtig Oostersch vérgzicht en de glorieijkste historische herinneringen er aan verbonden, zoodat ik dan ook daarvan een indruk heb medegenomen, die mij mijn leven lang heiligend zal bijblijven. Naar waarheid zegt een ander reiziger 2): „De gewrochten der kunst mogen verouderen of door gruis bedekt worden, de natuur blijft altoos dezelfde.”

Na deze eenigszins uitvoerige inleiding ga ik nu over, om eerst de overeenkomst van land, grond en klimaat volgens de beschrijving des Bijbels en de ervaring der hedendaagsche reizigers te schetsen, om vervolgens meer bepaald te wijzen op de woningen, de meubelen, de kleeding, de voeding, den drank, de middelen van vervoer, de zeden en gewoonten en den geheelen maatschappelijken toestand in Palestina, ten einde zoo door een vergelijkend onderzoek in het geloof bevestigd te worden, dat wij, door aan Gods woord in de Schrift te gelooven en de waarheid en werkelijkheid der Bijbelsche verhalen aan te nemen, geen kunstig verdichte fabelen zijn nagevolgd 3).

1) Wijlen de vrome Jonas Korte in zijne reisbeschrijving.

2) De welbekende Clarke.

3) 2 Petr. 1: 16.

GESTELDHEID VAN LAND, GROND EN LUCHT.

Het land. Palestina wordt ons in de boeken des O. V. als een schoon en heerlijk land beschreven, waar bergen en dalen elkander afwisselen, een schaduwrijk land, vol fonteinen en waterbekken. Zoo noemt Daniël het een sierlijk land, Jeremia spreekt van het gewenschte land, Mozes maakt het als een goed land (Deut. 8: 7): „Want de Heer uw God brengt u in een goed land, een land van waterbekken, fonteinen en diepten, die in dalen en in bergen uitvlieten.”

En nu, hoe bevindt de hedendaagsche reiziger het land? Niettegenstaande de verwoesting, die het ondergaan heeft, en waarvan de sporen allerwege zichtbaar zijn, heb ik zonder aarzeling in mijn notitieboekje aangeteekend: Palestina is een sierlijk land, niet effen en vlak gelijk het onze, maar aangenaam afwisselend door bergen en dalen. Van daar, dat er in het O. T. zoo dikwerf sprake is van bergen en dalen, en Jesaja o. a. daaraan het beeld ontleent (Jes. 40: 4): Alle dalen zullen verhoogd worden, en alle bergen en heuvelen zullen vernederd worden.” De bergen, wanneer men ten minste het Libanon en Anti-libanon gebergte met den Hermon in het Noorden aan de grenzen uitzondert, hebben eene middelbare hoogte en zijn niet hooger dan 4000 voet meer of minder; de Olijfberg o. a. is slechts 2640 voet boven de opervlakte der Middellandsche zee. Maar juist omdat deze bergen niet zóó hoog zijn als in Zwitserland, staat men niet te hoog, om de voorwerpen in de diepte te onderscheiden, en toch hoog genoeg, om bij wijlen het verrukkendste vergezicht te genieten. Ik weet niet hoe het komt, maar ik had mij de bergen hooger voorgesteld. De reden zal wel te zoeken zijn in de hoogte van het terrein, dat hen omgeeft.

Vooraf trof mij de Oostersche gloed van het landschap, en de purperen tinten, waarmede schier alle bergen in Palestina gekleurd zijn, nog verhoogd bij zonsondergang. Zoo iets hadden wij in Europa nooit gezien. Wellicht is dit toe te schrijven aan den rooden zandsteen, waaruit ten minste het gebergte van Juda en Moab ten deele bestaat. De Bazar is meer een bazaltberg. Onvergetelijk blijft mij het verrukkend vergezicht, dat ik van den berg Malik, behorende tot het Ephraïms gebergte, verrassend had over een groot gedeelte van het dal Sarons, over het rotsachtige Jaffa en den blauwen, onafzienbaar grooten spiegel der Middellandsche zee; en boven alle beschrijving indrukwekkend is mij de herinnering aan dien berg der hemelvaart, waar mijn voeten eens mochten staan, en van waar wij oostwaarts aanschouwden ganshelijkelijk in de diepte liggende tusschen de purperen bergen van Juda en Moab: dien donker-blauwen spiegel der Doodse zee als de welsprekende getuige van Gods heiligheid sedert jaarduizenden, en die zilveren streep der Jordaan, die van de dagen van Mozes af de grensscheiding uitmaakte tusschen het Overjordaansche land en het eigenlijke Kanaän. Waarlijk, als men zoo iets ziet, dan moet men nog uitroepen:

„Welk een heerlijk land der natuur zijt gij, o land Israels, al liggen uwe schaduwrijke boomen ook grootendeels geveld ter neder en al zijn uwe waterrijke fonteinen verstopt en uwe frissche waterbekken opgedroogd!”

Grond. Oudtijds moet Kanaän zeer vruchtbaar geweest zijn, schoon minder dan Egypte. Daarom meldden de verspieters bij hunne terugkomst, dat het land overvloeide was van melk en honig (Num. 13: 27), welke uitdrukking meermalen voorkomt, ten einde daardoor spreekwoordelijkerwijze aantetuiden, dat men er veel runderen en klein vee had, zooals: ossen, koeien, kalveren, kameelen en ook schapen en geiten, die op de grazige weiden in de vlakten van het Overjordaansche land, van Saron en Sefala een overvloedig voeder vonden, en wanneer er sprake is van overvloedigen honig, denkt men aan de menigte bijenzwermen, of misschien ook aan de vrucht van een zekeren boom. Dan beschrijft Mozes, om de vruchtbaarheid van den grond aantetuiden, het land (Deut. 8: 8) als een land van tarwe en gerst, van wijnstokken, en vijgeboomen, en granaatappelen: een land van olierijke olijfbomen en van honig. De dalen werden grootendeels voor korenbouw gebezigd, de hellingen der bergen voor wijnstokken, en de toppen voor olijfbomen en andere. Men vergete echter niet, dat Kanaän oudtijds ook vrij steenachtig moet geweest zijn als een gevolg van de menigte krijt- en kalkbergen, die men er vond. Van daar dat er zoo dikwerf rotsen, holen en spelonken vermeld worden, en de uitdrukking: steenachtige aarde op meer dan ééne plaats voorkomt, o. a. in de gelijkenis van den zaadzaaier. De grond was derhalve van zeer verschillenden aard.

En hoe wordt thans de gesteldheid van den grond bevonden?

Er is zeker een groot verschil tusschen den vroegeren en den tegenwoordigen toestand.

De waterleidingen, waarvan voor een groot deel de vruchtbaarheid van den grond afhangt, zijn ten deele vergaan of verstopt, o. a. de groote waterleiding, door Salomo aangelegd, van Bethleem naar Jerusalem; — de ossen en de koeien zijn wegens het schamele en sechrale voeder uitgestorven, en de enkele, die er nog zijn, zijn te mager, om veel melk te kunnen geven; de grond ligt voor het grootste deel braak en het land is schier overal ontbloot van boomen. Ik heb nooit woester en treuriger land gezien, en het schijnt zelfs, alsof de vruchtbare grond grootendeels versteend is. Wie ziet hierin niet de vervulling der profetiën, o. a. van Jeremia 4: 26 en 27: „Ik zag, en ziet, het vruchtbare land was eene woestijn, en al zijne steden waren afgebroken, van wege den Heer, van wege de hittigheid Zijns toorns; want zoo zegt de Heer: Dit gansche land zal eene woestheid zijn; (doch Ik zal geene voleinding maken).” Welk een troost voor Israël, dat bij deze bedreiging, die letterlijk vervuld is, ook de belofte onmiddellijk tusschen twee haakjes gevoegd wordt: „Ik zal geene voleinding maken” — eene belofte, die nog in bare volheid moet vervuld worden. God is getrouw. Nog sterker meldt Mozes den vloek, die van wege Israëls afval op het land komen zou, met deze woorden (Deut. 29: 23 en 24): „Dat zijne gansche aarde zij zwavel en zout der verbranding; die niet bezaaid zal zijn, en geen spruit zal voortgebracht hebben; en alle volken zullen zeggen: waarom heeft de Heer aan dit land alzoo gedaan? Wat is de ontsteking van dezen grooten toorn?”

Toch ontbreekt het bijna nergens aan sporen van vroegere vruchtbaarheid. Ik denk o. a. aan de tuinen van Jaffa, die wij gezien hebben, aan de tuinen van Salomo tusschen Jerusalem en Bethleem, en vooral aan het dal van Saron, waar de bodem zeer leemig is. Het was o. a. in November, nadat het in 7 maanden nagenoeg niet geregend had, dat ik de tulpen ter zijde van den weg bij Jerusalem zag bovenkomen en ontluiken. Stefanus Schulz¹⁾ zegt, dat hij in Palestina druivertrosen gezien heeft, die 12 pond wogen, en waarvan de bessen zoo groot waren als bij ons kleine pruimen. Onzen avondmaaltijd, zoo verhaalt hij verder, gebruikten wij onder een grooten wijnstok, wiens stam omstreeks 1½ voet in doorsnede was. Hij was wel 30 voet hoog, en bedekte met zijne ranken een hut of tent. Onwillekeurig kwam mij Micha 4: 4 voor den geest: „Zij zullen zitten, een ieder onder zijnen wijnstok en onder zijnen vijgeboom.” Het een zoowel als het ander gebeurt in dit land nog heden ten dage, gelijk ik met eigen oog zag; het zitten onder den vijgeboom tusschen Jerusalem en Arimathéa, het zitten onder den wijnstok hier.”

Van het dal Sarons zegt Dr. Pierotti²⁾ het volgende: „Dit dal, zoo beroemd in de oudheid wegens zijne vette weiden, strekt zich van Cesarea (Palestina) uit tot het midden van Judea. Hoewel meermalen vermeld in het O. T., doet ons daar geen enkele plaats zijn juiste ligging kennen; eerst uit een zinsnede in de Handelingen der Apostelen weten wij, dat het niet ver verwijderd is van Lydda, en uit Hieronymus en Eusebius zien wij, dat het zich van Cesarea tot Jaffa uitstrekte. In deze vlakte, zoo groot, zoo schoon en zoo vruchtbaar, zijn de dorpen treurig en afschuwelijk; des zomers ziet men er slechts kudden schapen en geiten, eenige olijfbomen, cactussen, sycamores in klein getal; in de lente, allerwege groen en bloemen. De schoonste bloemen van onze tuinen: de tulpen, leliën, rozen, narcissen, anemonen ontluiken op eens en bedekken de vlakte met een schilderachtig tapiet van de verscheidene kleuren.” Indien deze vlakte wél bebouwd ware, zou zij driemaal-honderdduizend menschen kunnen voeden; maar thans ligt zij grootendeels onbebouwd, en zijn er zeer weinig landbouwers, gelijk ik terstond opmerkte, toen wij er doorreden, en dit alles is het gevolg van het slechte bestuur der verhevene Porte, en meer nog van de verlatenheid der oorspronkelijke bewoners. De boeren werken niet, ten einde niet het zeker gevaar te loopen van bestolen te worden en zware belastingen aan hunne verdruckers te betalen.

Ziedaar waarom de velden van Palestina, zoo schoon en eertijds zoo vruchtbaar, niet meer die opbrengst geven als in de oudheid.

¹⁾ Zie Raumer, vertaald door Koorders, p. 151.

²⁾ Pierotti, Notes sur le Cantique des cantiques, Paris 1870.

(Vervolg op blz. 85.)